

Teija Tiitinen

Arkeologiset inventoinnit Suomessa – esimerkkinä vuosina 1990–2016 Uudellamaalla tehdyt tutkimukset

*Arkeologiska inventeringar i Finland
– med undersökningarna i Nyland åren 1990–2016 som exempel*

Fornlämningsinventeringar är en betydelsefull del av den arkeologiska forskningen. För myndigheter som arbetar med fornminnesskydd är de det viktigaste källmaterialet då fornlämningarnas läge, omfattning och kondition uppskattas vid planering av markanvändning. Uppfattningen om vad som är en fornlämning eller arkeologiskt kulturarv har dock förändrats under årens lopp. I artikelns forskningsmaterial kan en förändring urskiljas sedan början av 2000-talet. Omfattande basinventeringar per kommun genomförs ej längre av myndigheterna. De har ersatts av intensiva och geografiskt begränsade undersökningar som utförs av arkeologikonsulter.

Johdanto

Artikkeli perustuu vuonna 2016 Arkeologipäivillä Lammilla pidettyyn esitelmään, ja siinä tarkastellaan arkeologisia inventointeja, niiden tavoitteita ja määrällistä laatua käyttäen esimerkkinä Uudellamaalla vuosien 1990–2016 välillä tehtyjä tutkimuksia¹. Aineisto on alun perin koottu vuonna 2016 Uudenmaan 4. vaihemaakuntakaavan tausta-aineistoksi ja analysoitu muinaisjäännösten suojelunäkökulmasta. Selvitystä varten käytiin läpi Museoviraston ylläpitämään kulttuuriympäristörekisteriportaaliin tallennetut aineistot hanketietokannasta ja arkistotietokannasta sekä kokonaiskuvan saamiseksi myös perusinventoinnit 1900-luvulta lähtien. Yhteensä tuona ajanjaksona Uudellamaalla on tehty 172 muinaisjäännös-inventointia.

Vuonna 2013 käyttöön otetut ja 2016 päivitetty Suomen arkeologisten kent-

tätöiden laatuohjeet (Museovirasto 2016b) määrittävät arkeologisen inventoinnin järjestelmälliseksi ja tieteellisin menetelmin tehtäväksi arkeologisten kohteiden etsimiseksi ja tarkastamiseksi. Inventoinnin tavoitteeksi se asettaa yleiskuvan luomisen inventoitavan alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja tiedon tuottamisen alueella sijaitsevien arkeologisten kohteiden määrästä, sijainnista ja tyypeistä.

Inventoinnit ovatkin tärkein tapa kerätä arkeologista tietoa jonkun maantieteellisen alueen sisältä. Arkeologien suorittamissa inventoinneissa aiemmin tuntemattomat muinaisjäännökset tulevat valtaosin tutkijoiden, maankäytön suunnittelijoiden ja maanomistajien tietoon. Tämän vuoksi olisi ensiarvoisen tärkeää, että inventointien laatua seurattaisiin ja tunnistettaisiin se, miten hyvin laatuohjeet niissä toteutuvat.

Inventointien lähtökohdat vaikuttavat tuloksiin

Suurin osa arkeologisista inventoinneista tapahtuu erilaisten maankäytön suunnitteluun liittyvien hankkeiden yhteydessä. Todennäköisesti niiden tulokset siis heijastavat maankäytön tarpeiden sijoittumista ja palvelevat enemmän muinaisjäännösten suojelutavoitteita kuin arkeologista tutkimusta. Puhtaasti tieteellisistä tavoitteista lähteviä inventointeja ei nykyisin juurikaan tehdä. Inventointeja ei siis kohdenneta sinne, missä muinaisjäännöksiin liittyvän tiedon puutteet ovat suurimmat ja miltä alueilta tietoa tarvittaisiin lisää. Tutkimuksen kannalta tilanne on ongelmallinen ja resursseja tieteellisistä lähtökohdista toteutettuihin inventointeihin tulisi saada, jotta näkemyksemme menneisyydestä vastaisi paremmin muinaista todellisuutta.

Muinaisjäännösten löytymiseen vaikuttavat käytettävissä olevien menetelmien ja tekniikoiden lisäksi arkeologien näkemykset siitä, mitkä menneisyydessä muodostuneet rakenteet ovat muinaisjäännöksiä (vrt. Tuovinen 2000: 34). Kohdetyyppien kirjo on laajentunut tarkasteluajankohtana ja erityisesti käsitys muinaisjäännösten iästä on muuttunut. Historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä ei ole etsitty kuin satunnaisesti ennen 2000-luvun alkupuolta. Nykyisin inventoinneissa huomioidaan historiallisen ajan kohteiden lisäksi myös nk. muut arkeologiset kulttuuriperintökohteet, joista useimmat ajoittuvat 1900-luvulle (vrt. esim. Museovirasto 2016a).

Verrattuna siihen, miten merkittävä osa kiinteisiin muinaisjäännöksiin liittyvistä tiedoista saadaan inventoinneista, on suhteellisen vähän mietitty, miten tieto on kerätty ja miten hyvin se todennäköisesti kuvaa inventoidun alueen olemassa olevia muinaisjäännöksiä. On selvää, ettei mikään inventointi voi olla täydellinen. Alueen asutus- ja käyttöhistoriaa ne kuvaavat todennäköisesti vain hajanaisesti. Lähes poikkeuksetta ne ovat tutkijoiden havaitsemia otantoja olemassa

olevista muinaisjäännöksiksi tulkittavista rakenteista ja kerrostumista. Otannat maastossa eivät edes ole objektiivisesti suunnattuja satunnaisotantoja, vaan perustuvat pitkälti kunkin tutkijan subjektiiviseen mielenkiintoon, kokemukseen ja tekniseen osaamiseen sekä käytettävissä oleviin resursseihin. Lisäksi alueella tapahtuneet erilaiset kulttuurihistorialliset ja luonnonhistorialliset prosessit ovat vaikuttaneet ajan myötä siihen, mitä aikojen kuluessa ihmistoiminnan synnyttämistä jäljistä alueelta on enää löydettävissä (vrt. Tuovinen 2000: 35–37). Inventoinnissa saatu kuva alueen historiasta on kuin monikerroksinen, kolmiulotteinen palapeli, josta puuttuu lukemattomia paloja, eikä sen kokoojalla ole edes selvää käsitystä siitä, mitä osia siitä puuttuu.

Muinaisjäännösten löytymiseen vaikuttanee myös se, että erityyppisten muinaisjäännösten muodostumisprosessit ovat olleet erilaisia. Osa muinaisjäännöksiksi nykyisin nimittämistämme rakenteista on aikoinaan nimenomaan tehty nähtäväksi. Tällaisia ovat mm. useat hautarakenteet ja kalliomaalaukset. Osa on tarkoituksellisesti piilotettu kuten kätköt ja uhrin. Osa taas on vain maatonut paikkoilleen niiden käytön päättymisen jälkeen. Tällaisia lienee suurin osa asumusten jäännöksistä (vrt. Uino 1986: 167). Koska suurin osa inventoinneista on nk. yleisinventointeja, tulisi maastotutkijan lisäksi hallita koko esihistoriallisen ja historiallisen ajan kohdekirjo sekä kyetä tulkitsemaan niihin liittyvää arkisto- ja paikkatietomateriaalia.

Inventoinnit arkeologisenä tutkimusmenetelmänä

Muinaisjäännösten inventointia määritettiin Suomessa ensimmäisen kerran monipuolisesti vuonna 1973 julkaistussa *Arkeologin kenttätö-oppaassa* (Purhonen & Söyrinki 1973). Siinä Matti Huurre esitti kattavasti inventointimenetelmiä artikkelissa ”Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi” (Huurre 1973:

27–56). Vaikka Huurteen ohjeet inventointimenetelmistä ja inventoinnin suunnittelussa käytettävistä lähteistä ovatkin nykyisin käytettävissä olevia lähdeaineistoja ja tekniikoita ajatellen osittain vanhentuneet, niin silloin annettulla ohjeistuksella luotiin hyvä pohja arkeologisille inventoinneille yli kolmen vuosikymmenen ajaksi.

Aiheeseen palattiin vuonna 2000 Museoviraston ja Helsingin yliopiston yhteistyönä julkaistussa oppaassa *Arkeologinen inventointi – opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen* (Maaranen & Kirkinen 2000). Oppaassa käytiin seikkaperäisesti läpi arkeologisen inventoinnin lähtökohtia, suunnittelua ja dokumentointia ja erityyppisiin kohteisiin liittyviä erityiskysymyksiä. Julkaisu tarjoaa edelleenkin hyvän työkalupakin kenttätutkijoille. Mahdolliseen uusintapainokseen tulisi lisätä 2010-luvulla käyttöön tulleiden teknisten apuvälineiden arviointi ja esittely (esim. vinovalovarjosteaineistot tai erilaiset kuvantamismenetelmät maaston tutkimuksessa).

Inventointimenetelmiä on kehitetty ja niiden käytöstä on saatavissa nykyisin hyvin tietoa. Huomattavasti vähemmän on kiinnitetty huomiota siihen, miten laadukasta tietoa käytetyillä menetelmillä on saatu ja mitä asioita tulisi tiedostaa, jotta saadun tiedon tulkintaa voitaisiin kehittää. Ensimmäisiä yrityksiä siihen suuntaan otettiin professori Unto Salon 60-vuotisjuhlakirjaan tehdyssä artikkelissa *Intensiivisen inventoinnin työajan tarve ja tehokkuus* (Nissinaho & Tiitinen 1988). Artikkelissa vertailtiin maantieteellisesti pienellä alueella tapahtuvan systemaattiseen otantaan perustuvan inventoinnin tuloksia samalla alueella intuitiivisesti tehtyyn inventointiin. Tapani Tuovinen on myös esittänyt analyyttisen näkökulman inventointitulosten luotettavuuteen artikkelissaan *Löytö toteuttaa etsijän tahtoa*, jossa hän tuo esiin mm. sen, miten muinaisjäännöksen käsite voi rajoittaa näkökulmia aineistoihin ja miten inventoijan ennakkokäsitykset voivat vääristää tuloksia (Tuovinen 2000: 33–41).

Mielenkiintoisen tarkastelun eri inventointimenetelmien tehokkuudesta kohteiden

löytymisessä on tehnyt Teemu Tiainen vuonna 2017 Oulun yliopistoon valmistuneessa pro gradu -tutkielmassaan (Tiainen 2017). Analyysi on tehty vain yhden arkeologisia kenttätutkimuksia tekevän konsulttiyrityksen² toteuttamista inventoinneista, mutta aineisto on kuitenkin sekä määrällisesti että maantieteellisesti kattava. Inventointien taustaselvitysten kehittämisestä erinomainen esimerkki taas on Eetu Sorvalin pro gradu -työtä varten tehty tutkimus ennustavan mallinnuksen käytöstä. Tutkimusta on esitelty artikkelissa *Ennustava mallinnus inventoinnin apuvälineenä* (Sorvali 2017: 35–49), jossa Sorvali pohtii menetelmän vahvuuksia ja heikkouksia. Ongelmallisinta mallin käytössä lieenee se, että menetelmä vahvistaa aiempia havaintoja, eikä huomioi niissä olevia puutteita. Menetelmä kuitenkin tarjoaa hyvän työkalun niiden kohteiden löytymiselle, joiden sijaintiolosuhteet ovat konventionaaliset. Olisi mielenkiintoista saada tietoa siitä, miten hyvin se soveltuisi historiallisen ajan kohteiden ja erityisesti autoituneiden asuinpaikkojen etsintään.

Uusimaa tarkastelukohteena

Uudellamaalla tehdyt inventoinnit noudattavat samaa kaavaa kuin muualla Suomessa tehdyt. Vanhimmat inventoinneiksi luokiteltavat selvitykset ovat Suomen muinaismuistoyhdistyksen kansallisen heräämisen innoittamina stipendivaroin rahoitetut ja kihlakunnittain tehdyt matkakertomukset. (Koko maan tilanteesta vrt. Purhonen 2000; Lähdesmäki 2015). Uudellamaalta vanhimmat inventoinneiksi luokiteltavissa olevat kenttätutkimukset ovat Gustaf Groundstroemin vuonna 1889 tekemä Lohjan kihlakunnan kertomus ja J. E. Tuomalan kertomus Helsingin kihlakunnasta vuosilta 1885–1886. Kihlakuntakertomusten ensisijaisena tavoitteena oli koota tietoa Suomen muinaisuudesta ja edelleenkin niistä saadaa mielenkiintoista pohjatietoa tutkimushistoriallisille selvityksille. Lukuun ottamatta aiemmin mainittuja 1800-luvulla tehtyjä selvityk-

siä Uudenmaan kihlakuntien kertomukset tehtiin vuosien 1900–1939 välisenä aikana. Viimeiset stipendiaattimatkalaiset Uudellamaalla ovat ilmeisesti olleet talvisodan jälkeen toukokuussa Ruotsinpyhtäällä muinaisjäännöksiä muistiin merkinneet B. Boström ja hänen apulaisenaan toiminut opiskelija B. Granberg.

Kihlakuntainventointien perusteella oli jo mahdollista tehdä päätelmiä muinaisjäännöksistä ja niiden levinnästä Suomessa. Koska käytettävissä olleet kartta-aineistot ja maankäytön antikvaarinen seuranta eivät vielä olleet kovin kehittyneitä, ei kihlakuntainventointien tavoitteena vielä varsinaisesti ollut suojelun tehostaminen. Uusi muinaismuistolaki tuli voimaan vuonna 1963 (MML 295/1963), jonka 13 pykälässä edellytetään, että *”...kaavoitusta suunniteltaessa on hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako hankkeen tai kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä”*. Lain voimaantulo vauhditti kuntakohtaisia perusinventointeja. Seutukaavaliittojen osittain rahoittamat maankäytönsuunnittelua varten toteutetut muinaisjäännösinventoinnit aloitettiin tosin jo ennen lain voimaantuloa 1960-luvun alussa ja niiden toteutusta jatkettiin 1980-luvun alkuun saakka. Tästä huolimatta 1980-luvulle tultaessa vasta hiukan yli puolessa Uudenmaan kunnista voitiin katsoa olevan käytettävissä ajantasainen ja ajan olosuhteisiin nähden riittävä muinaisjäännösinventointi. Esimerkiksi sellaiset isot kunnat kuin Porvoo, Loviisa ja Lohja olivat inventoimatta, ja kahdessa jälkimmäisessä koko kuntaa kattavat inventoinnit ovat edelleenkin tekemättä (ks. diagrammi 1).

Perusinventointien toteutuksessa lähtöajatuksena on, että kun koko kunnan muinaisjäännökset tunnetaan, voidaan maankäyttöä ohjata alueille, joissa ei jouduta kajoamaan muinaisjäännöksiin. Lisäksi niissä oli selkeästi tieteellinen lähtökohta ja tavoitteena oli tuottaa uutta tutkimusaineistoa joltain yhtenäiseltä maantieteelliseltä alueelta.

Valtaosa kuntakohtaisista perusinventoinneista Uudellamaalla toteutettiin kuitenkin

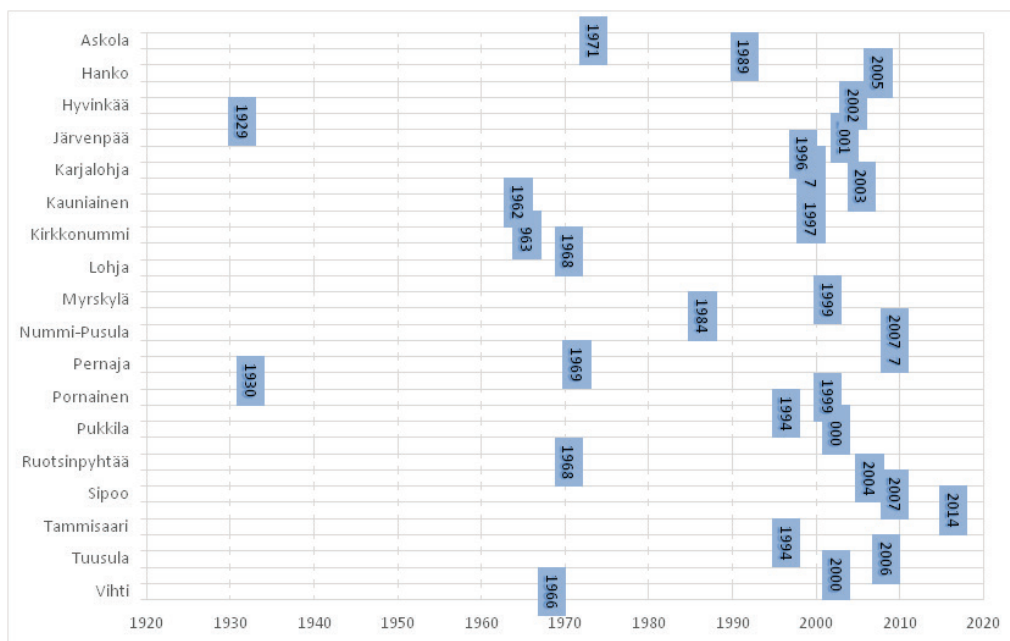
vasta 1995–2005. Tämän jälkeen niiden tekeminen päättyi. Viimeisimmät laajat perusinventoinnit tapahtuivat vuonna 2007 Sipoossa (Koivisto 2007; Suhonen 2007). Varsinaisen perusinventointien aikakauden jälkeen vuonna 2014 saatiin vielä toteutettua laaja kuntainventointi Siuntiossa 2014 (Laulumaa 2014). Perusinventointien päättyminen johtui osittain siitä, että lukuun ottamatta Lohjaa, Loviisaa ja Tammissaarta maakunnan perusinventoinnit olivat jo valmistuneet. Inventointien alueellinen intensiteetti kuitenkin yleensä on vaihdellut kunnasta toiseen. Kunnan perusinventointi ei tarkoita sitä, että koko kunnan pinta-ala olisi arkeologin tarkastamaa, vaan perusinventoinneissa maastotarkastukset on usein kohdistettu niille alueille, joista muinaisjäännösten löytäminen on ollut todennäköisintä.

Muutokset inventoinneissa vuosina 1990–2016

Vuonna 1999 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) muutti arkeologisia inventointeja. Muinaisjäännösten suojelua valvovat viranomaiset ovat lain voimaantulon myötä päässeet osallistumaan maankäytön suunnittelua ohjaavien yleis- ja asemakaavojen valmisteluun aiempaa aktiivisemmin heti prosessin alusta lähtien. Toki kaavoituksen tarpeisiin tuotettiin inventointeja aiemminkin MML:n 13 pykälän nojalla, mutta MRL:n velvoite *”Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset on tehtävä koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia”* on tarjonnut aiempaa paremman taustatuen muinaisjäännöksiin liittyvien taustaselvitysten tekemiseen.

Mikäli suunnittelualueen arkeologiset taustaselvitykset ovat puutteelliset tai vanhentuneet (vrt. laatuohjeet), niiden täy-

Diagrammi 1. Uudenmaan kuntien arkeologisten perusinventointien toteutusvuodet.

dentämistä yleensä edellytetään, ja useimmiten se tarkoittaa vähintäänkin muuttuvan maankäytön alueilla arkeologista inventointia. Laajat kuntakohtaiset perusinventoinnit ovat harvoin enää mahdollisia, vaikka aiemmin tehtyjen inventointien tiedot muinaisjäännösten kunnosta, laajuudesta ja jopa sijainnistakin saattavat olla vanhentuneita. Lisäksi vanhimpia inventointeja tehtäessä käsitys siitä, mikä on muinaisjäännös, poikkei nykyisestä. 1990-luvun jälkeen muinaisjäännösten ajallinen ulottuvuus nykypäivää kohti on pienentynyt ja samalla kohdetyypien määrä on kasvanut aiempaan nähden.

Yksittäisten inventointien määrä Uudellamaalla on kasvanut melko tasaisesti vuoden 2000 jälkeen (ks. taulukko 1). Inventoitujen hehtaarien määrät vaihtelevat vuosittain, mutta mitään selkeää trendiä määrän muutoksessa ei ole nähtävissä. Sen sijaan inventoidut hehtaarit yksittäisissä hankkeissa

ovat laskeneet huomattavasti. Laajojen ekstensiivisesti läpikäytyjen alueiden sijasta nykyisin inventoinnit tehdään verraten pienialaisilla osa-yleiskaava tai asemakaava-alueilla osana kaavaprosessia. Samalla kun inventointiin käytetyn työajan suhteellinen määrä on kasvanut, on inventointihankkeiden koko pienentynyt. Inventoitujen hehtaarien määrä inventointia kohti, kuten myös inventointihankkeisiin sijoitettujen työpäivien määrä, on laskenut vuosien varrella suhteellisen tasaisesti (ks. diagrammit 2–3). Koska inventoitujen alueiden kokonaismäärä ei ole laskenut, viittaa se siihen, että yksittäisissä inventoinneissa tehdään nykyisin intensiivisempää työtä kuin aiemmin. Käytettyjen kenttätyöpäivien määrä hehtaaria kohti siis on kasvanut.

Inventoinneissa on tapahtunut myös muita muutoksia vuosituhaten taitteen jälkeen. Vuoteen 2000 saakka inventoinnit tehtiin pääsääntöisesti Museoviraston tai muun

Taulukko 1. Toteutetut arkeologiset inventoinnit Uudellamaalla vv. 1990–2016.

Kunta	1990	1994	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Yht.
Askola				1										1									2
Espoo								1		1	2		1			1				1	1	2	10
Hanko											1				2		1		3	3		4	14
Helsinki							2					1						2		2	1		8
Hyvinkää								1															1
Inkoo													1	1				1	1	1		2	7
Järvenpää																							0
Karkkila									1					1			1	1					5
Kauniainen							1																1
Kerava			1															1					2
Kirkkonummi									1				1	1	3	2	2	4	2			10	26
Lapinjärvi																							0
Lohja			1						2	3			2		1					3		1	13
Loviisa								1					4								1	1	7
Myrskylä					1																		1
Mäntsälä													1			1			1			2	5
Nurmijärvi							1					1	1	1									4
Pornainen																							0
Porvoo		1									1	1	1					2	3		2	2	13
Pukkila					1																		1
Raasepori	1		1							5	1			2		1	2		6	2		3	24
Sipoo													2				2	1	2				7
Siuntio																1	1		1	1			4
Tuusula												1			1								3
Vantaa					1	2			1			1				1							5
Vihti							1						1						3				5
	1	1	3	1	3	2	5	3	5	9	5	5	15	7	7	6	10	11	23	14	5	27	168

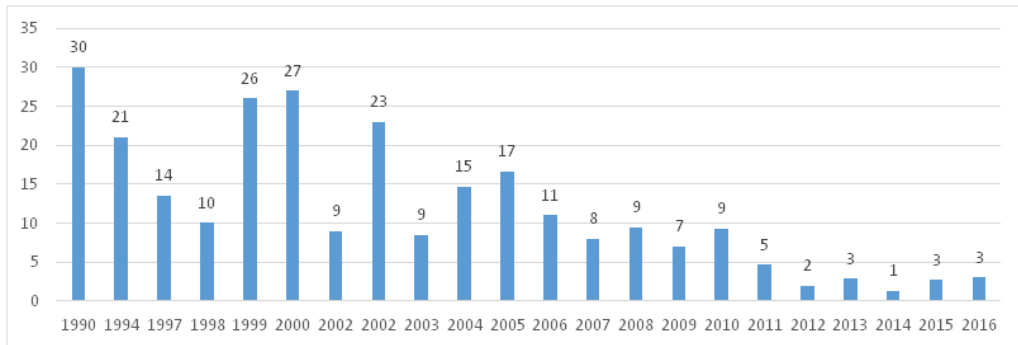
museo-organisaation järjestäminä ja niiden rahoittajana oli useimmiten kunta. Rahoitukseen osallistui ajoittain myös valtio – vähintäänkin virkatyön muodossa. Edelleenkin kunnat rahoittavat suurimman osan muinaisjäännösten inventoinneista, mutta kuntien sisällä rahoittaja on vaihtunut. Vielä 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa kunnan osuudesta vastasi usein kunnan kulttuuritoimi. Asiaa kuitenkin harvoin tarkennetaan inventointikertomuksissa, joten varsinaista kustantajaa on enää vaikeaa jäljittää. Vuodesta 2000 lähtien inventointien muututtua pitkälti osaksi maankäytön suunnittelua ja kaavaprosessia, ovat rahoittajina olleet yleensä kuntien tekniset virastot. Toisinaan työn tilaajana on ollut kaavaa valmisteleva kaavakonsultti, mutta usein kuntien kaavoitusosastot tilaavat inventoinnit suoraan arkeologeilta.

Myös inventointien toteuttajatahot ovat muuttuneet. Ennen vuotta 2000 Uudellamaalla inventoinnit toteutti yleensä joko Museovirasto tai muu julkisoikeudellinen organisaatio ja arkeologikonsulttien tekemiä

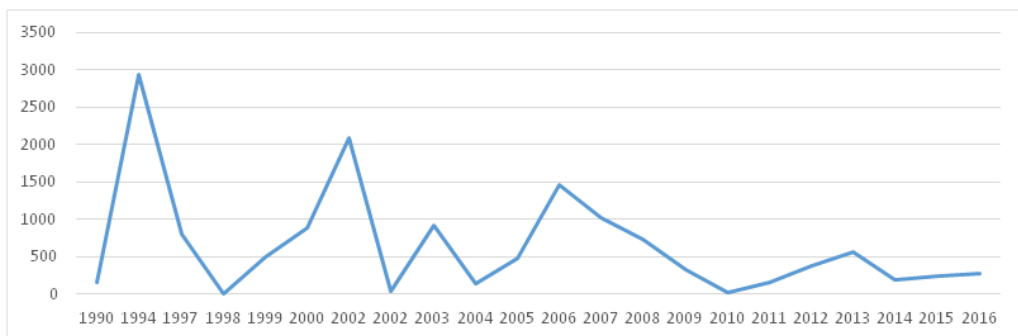
inventointeja tapahtui vain satunnaisesti. Vuodesta 2008 alkaen konsulttien tekemien inventointien määrät ovat kasvaneet jatkuvasti ja vuoden 2012 jälkeen käytännössä kaikki inventoinnit Uudenmaan alueella on tilattu arkeologisilta konsulttiyrityksiltä.³ Museoiden suojeluviranomaiset eivät Uudellamaalla enää toteuta inventointeja kuin poikkeuksellisesti. He osallistuvat ainoastaan inventointien ohjaukseen ja niiden kohdentamisen suunnitteluun sekä arvioivat toteutuneiden inventointien laatua.

Suojeluviranomaisten käyttämässä *Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus* -ohjeessa (Museovirasto 2016a) todetaan, että suunnittelualueelle voidaan edellyttää uutta inventointia, mikäli alueen inventointi on yli 10 vuotta vanha tai mikäli alueelta ei ole lainkaan inventoitu historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Käytännössä tämä on tällä hetkellä yksi ja sama asia. Vielä 1990-luvulla historiallisen ajan kohteita merkittiin inventointiraportteihin lähinnä satunnaisesti, mikäli sellainen oli maastotarkastuksessa

Diagrammi 2: Keskimääräiset henkilötyöpäivät inventointihanketta kohti vuosien 1990–2016 välillä.

Diagrammi 3. Keskimääräiset hehtaarit inventointihanketta kohti vuosien 1990–2016 välillä.

havaittu. 2000-luvun alusta lähtien niitä on alettu ottaa inventointeihin mukaan jo suunnitteluvaiheessa ja inventointia resursoitaessa. Aluksi oli yleistä, että samalla alueella tehtiin kaksi erillistä inventointia, josta toisessa tarkastettiin esihistoriallisen ajan kohteet ja toisessa keskityttiin pelkästään historiallisen ajan muinaisjäänneksiin. Vuonna 2009 ilmestynyt *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäänne* (Niukkanen 2009) lopullisesti kanonisoi historiallisen ajan muinaisjäänneksi ja asetti perustan suojelluille kohdetyypeille ja niiden antikvaariselle arvolle.

Vuodesta 2008 alkaen historiallisen ajan kiinteät muinaisjäänneksi ovat olleet olennainen osa arkeologisia inventointeja (ks. diagrammi 4). Kulttuuriympäristön kokonaisvaltaisen tarkastelun kannalta voidaan pitää hyvänä sitä, ettei historiallisen ajan kohteita enää inventoida erikseen. Tosin se vaatii inventoijilta aiempaa laajempaa ammattitaitoa tunnistaa eri aikakausien kohteita ja monipuolisempaa kykyä lukea maastoja historian eri aikatasoista käsin. Lisäksi se edellyttää vanhan kartta- ja asiakirja-aineiston hallintaa ja ymmärrystä niiden tulkintaan.

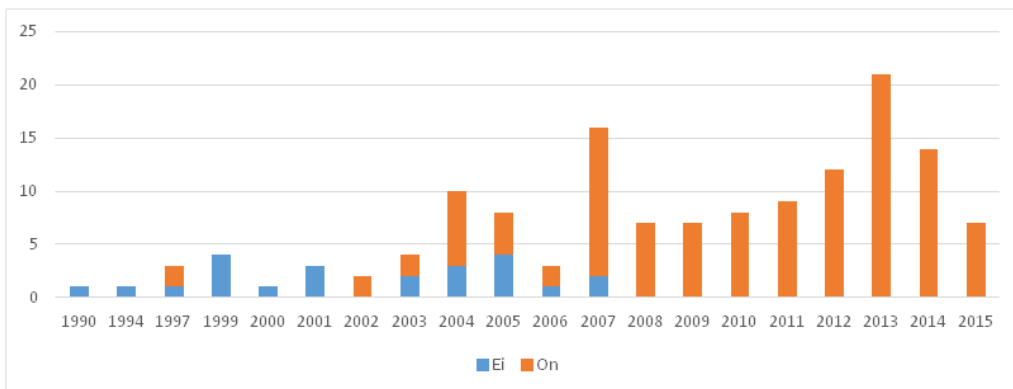
Tilastollisen tarkastelun perusteella (diagrammi 5) Uudenmaan kunnista muinaisjäännösinventointien kokonaistilanne näyttää olevan parhaimmassa kunnossa Keravan, Nurmijärven, Sipoon, Siuntion, Tuusulan ja Vantaan alueilla. Niissä on Vantaata lukuun ottamatta suhteellisen tuoreet inventoinnit, jotka kattavat myös historiallisen ajan kohteet. Heikoin tilanne sen sijaan on Hangossa, Loviisassa, Raaseporissa ja Vihdissä. Näissä kaikissa suurin osa kunnan pinta-alasta on vielä täysin inventoimatta tai inventoinnit ovat vanhentuneet. Tilastot kuitenkin voivat johtaa harhaan, kun inventointien tasoa arvioidaan suojelun näkökulmasta. Hanko, Raasepori ja Vihti ovat kaikki kuntia, joissa maankäyttö on aktiivista ja joissa myös muinaisjäännösten inventointeja täydennetään jatkuvasti sitä mukaa, kun alueet tulevat kaavoitettaviksi. Todennäköisyys sille, että muinaisjäännös tuhoutuu maankäytön vuoksi, on näissä kunnissa siis pienempi kuin niissä kunnissa, joissa inventointeja ei toteuteta ohjeistuksen mukaisesti, vaan luotetaan vanhentuneisiin tietoihin. Pahimmillaan kunnan suojelutavoitteissa ei edes huomioida arkeologista kulttuuriperintöä. Tämä on tosin nykyisin harvinaista.

Muutosten vaikutukset inventointien tuloksiin

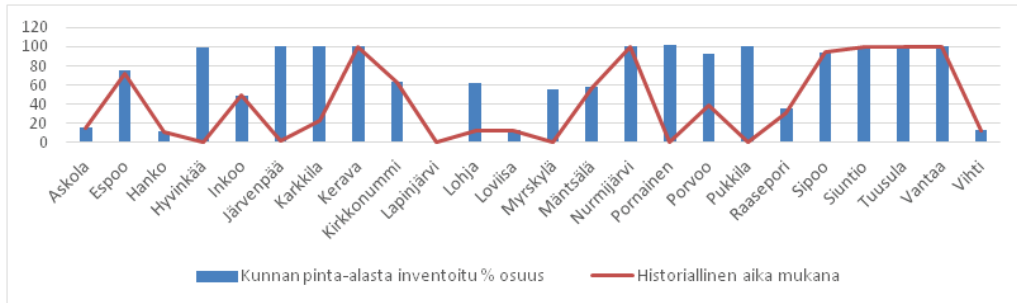
Inventointien sisällöllistä laatua on vaikeaa arvioida tuntematta tutkimusaluetta erittäin hyvin. Kuten edellä on todettu, vaikuttaa inventoijan ammattitaito alueen arkeologisen potentiaalin ohella ratkaisevasti siihen, mitä inventoitavalta alueelta voi löytyä. Löydettyjen uusien kohteiden määrä ei sinänsä kerro mitään tehdyn inventoinnin laadusta. Mikäli alue on jo aiemmin inventoitu, on uusien aiemmin tuntemattomien kohteiden löytyminen luonnollisesti epätodennäköisempää kuin alueella, jossa on korkea arkeologinen potentiaali, mutta jota ei aiemmin ole inventoitu. On myös ilmeistä, että mikäli alueen inventoi kaksi arkeologia, joilla on suhteellisen samanlainen inventointikokemus ja näkemys siitä, mikä on muinaisjäännös ja minkälaisilla paikoilla niitä sijaitsee, on todennäköisempää, että he löytävät samat kohteet kuin sellaisessa tapauksessa, jossa inventoijien käyttämät menetelmät sekä kokemukset maastotöistä ja muinaisjäännöksistä ovat erilaiset.

Koska selvitys kattaa lähes kolmekymmentä vuotta ja yli 170 erillistä inventointia, ei koko tältä ajanjaksolta ollut mahdollista

Diagrammi 4: Historiallisen ajan muinaisjäännökset mukana inventointihankkeissa.

Diagrammi 5. Inventoidut pinta-alat kunnittain Uudellamaalla.

Taulukko 2: Vuosina 1999, 2004, 2009 ja 2014 arkeologisissa inventoinneissa löydettyt aiemmin tuntemattomat kiinteät muinaisjäännökset Uudellamaalla.

Vuosi	Kivikausi	Metallikaudet	Historiallinen aika	Uusi aika
1999	47	2	1	0
2004	11	13	12	0
2009	10	13	58	71
2014	0	18	34	0

selvittää sitä, minkä verran ja minkälaisia uusia kohteita tarkasteluajankohtana on löydetty. Koska asia kuitenkin tuntui kiinnostavalta, otettiin tarkasteluun viiden vuoden aikavälillä vuodet 1999, 2004, 2009 ja 2014, joista kerättiin tiedot ns. uusista löydöistä.

Taulukko 2 vahvistaa jo saatua näkemystä siitä, että 1990-luvun lopulla löydettiin esihistoriallisia kohteita ja että 2000-luvulla historiallisen ajan kohteiden osuus uusista aiemmin tuntemattomista kohteista on kasvanut. Se, että vuonna 2014 ei löydetty yhtään kivikautista kohdetta, johtuu todennäköisesti siitä, että kivikautiset asuinpaikat sijaitsevat useimmiten etäällä aktiivisen maankäytön alueista metsissä tai pelloilla. Niillä ei siis

nykyisin ole yhtä suurta mahdollisuutta tulla löydetyiksi kuin aiemmin. Historialliselle ajalle ajoittuvien kohteiden osuus uusista aiemmin tuntemattomista kohteista puolestaan korostuu sen vuoksi, että ne sijaitsevat hyvin usein nykyaikaisen maankäytön suunnittelua varten tehtäviin inventointeihin muun ikäisiä kohteita useammin. Metallikautisten kohteiden osuuden kasvua on vaikeampi selvittää, mutta ilmeisesti useassa tapauksessa on kyse myöhäisrautakautisista kohteista, joille historiallisen ajan asutus on ajallista jatkumoa. Tosin tulee huomata se, että neljä vuotta ei välttämättä anna riittävän hyvää kuvaa tilanteen muutoksen tarkasteluun.

Kohteiden löytymiseen vaikuttavat lisäksi käytettävissä olevat menetelmät ja viranomaisten antamat ohjeistukset siitä, mihin seikkoihin inventoinneissa tulee kiinnittää huomiota. 1990-luvun alussa inventoijilla oli käytettävissään inventoinnin suunnittelussa ja kenttätöissä Museoviraston arkistotiedot, perus- ja maaperäkartat sekä paikoitellen ilmakuvat. GPS-paikantimet tulivat paikkatietojen tallentamisen avuksi 2000-luvun alussa ja samaan aikaan Museovirasto julkaisi edelleen käytössä olevan inventointioppaan. Kun historiallisen ajan muinaisjäännökset otettiin mukaan inventointeihin 2000-luvun alkupuolella, alkoi myös historiallisen ajan kartta-aineistojen hyödyntäminen inventointien taustamateriaalina. Historiallisen ajan kohteiden osalta tärkeäksi tietopaketiiksi tuli vuonna 2009 julkaistu nk. HIKI-opas (Niukkanen 2009) ja sen osittain vuonna 2017 korvannut *Arkeologinen kulttuuriperintö* -sivusto (Museovirasto 2017). 2010-luvulla inventointien tärkeäksi lähdeaineistoksi ovat lisäksi muodostuneet maanmittaushallituksen julkaisemat paikkatietoaineistot, joista käytetyimmät lienevät nk. LIDAR- ja rinnevarjostusaineistot. Teknisten apuvälineiden lisäksi maastotöitä tekevien arkeologien tueksi on myös tuotettu inventointioppaan rinnalle ohjeet Historiallisen ajan kylätonteista (2015), I maailmansodan linnoitteista (2015) ja Historiallisen ajan teistä (2017).

Lopuksi

Uudenmaan muinaisjäännöksiä koskeva selvitys osoittaa, että inventointien tulokset ovat pitkälti aikaan sidottuja. Kuten Tapani Tuovinen vuonna 2000 esitti, löytö tosiaan näyttäisi noudattavan löytäjän tahtoa. Uudellamaalla vuosina 1990–2016 tehtyjen inventointien valossa löytäjän tahto kuitenkin on pitkälti – vanhaa sanontaa mukaillen – viranomaisten antaman ohjeistuksen ja käytettävissä olevien menetelmien sekä teknisten apuvälineiden taskussa. Eri aikoina tehtyjen inventointien ja niiden tulosten vertailu ei ole mahdollista, koska

nykyinventoijalla on käytettävissä runsaasti teknisiä apuvälineitä ja avustavia ohjeita. Vielä 1990-luvun alussa inventoijalla oli vain paperiset peruskarttalehdet, koordinaattilevy ja muistiinpanovälineet. Aikakaudesta huolimatta inventoijan tärkeimmät ominaisuudet nyt ja aiemmin ovat maastonlukutaito ja kyky erottaa maaperässä oleva muinaisjäännös luontaisista rakenteista.

Koska maankäyttöä varten tehdyissä inventoinneissa on harvoin mahdollisuus menetelmien kehittämiseen ja viranomaiset voivat lähinnä auttaa inventointien kehittämistä ohjeistuksilla, on arkeologeja koulutavien yliopistojen rooli kehitystyössä keskeinen. Toisaalta Metsähallituksen Valtion metsien kulttuuriperintökohteiden inventointihankkeen yhteydessä vuosina 2010–2015 tehtiin maastotyön ohella myös merkittävää menetelmäkehitystä (Taivainen 2016). Erityisesti laserkeilausaineistojen käyttö inventointien taustamateriaalina on pitkälti tämän hankkeen ansiota. Uusien menetelmien kehityksestä mielenkiintoisina esimerkkeinä ovat vuoden 2016 Arkeologipäivillä Eetu Sorvalin sekä työparin Janne Rantanen & Jasse Tiilikkala esittelemät uudet paikantamismenetelmät. Nähtäväksi jää, miten hyvin niitä jatkossa kyetään soveltamaan käytännön kenttätöihin. Molempien menetelmien käytöstä saadut kokemukset kuitenkin rohkaisevat niiden kokeiluun ja jatkokehittelyyn.

Muinaisjäännösten suojelun osalta Uudenmaan inventointitilanne on suhteellisen hyvä. Uudet tekniikat ovat myös tuoneet tieteellisen tutkimuksen käyttöön uutta tietoa alueen muinaisjäännöksistä. Vaikka inventoinneissa painopiste on nykyisin historiallisen ajan kohteissa, ovat uudet menetelmät tuoneet uusia mahdollisuuksia myös esihistoriallisten kohteiden löytymiseen. Ratkaisevaa muinaisjäännösten suojelun kannalta on se, miten hyvin kenttätutkijoiden, viranomaisten ja menetelmätutkijoiden välinen yhteistyö toimii ja kuinka hyvin tiedonvälitys eri toimijoiden välillä saadaan kulkemaan. Onnistumisen kannalta tärkeää on myös se, miten hyvin kenttätutkimuksissa kerättyä materiaalia osataan tulkita ja soveltaa suojelupäätöksiä tehtäessä.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Boström, B. 1940. Ruotsinpyhtää Inventointi. Helsinki: Museovirasto.
- Cederhvarf, B. 1908. Kirkkonummi Hautaröykkiöiden tarkastuksia. Helsinki: Museovirasto.
- Ensimmäisen maailmansodan aikaiset maalinnoitteet* –ohje 2015 (3.12.2015). Helsinki: Museovirasto.
- Groundstroem, G. 1889. Muinaismuistoja Lohjan kihlakunnasta. Helsinki: Museovirasto.
- Historialliset tiet* –ohje 2017 (24.10.2017). Helsinki: Museovirasto.
- Koivisto, S. 2007. Sipoon manneralueen esihistoriallisen ajan ja saariston esihistoriallisen sekä historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnit. Helsinki: Museovirasto.
- Laulumaa, V. 2014. Siuntion kunnan arkeologinen inventointi 24.9.–5.11.2014. Helsinki: Museovirasto.
- Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi* –ohje 2015 (5.5.2015). Helsinki: Museovirasto.
- Rantanen J. & Tiilikkala J. 2016. Ortoilmakuvat ja lidar rautakauden teemainventoinnin apuvälineenä. Esitelmä vuoden 2016 arkeologipäivillä Lammin biologisella asemalla.
- Suhonen V.-P. 2007. Sipoon historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi. Helsinki: Museovirasto.
- Tiainen, T. 2017. Mikroliitti oy:n muinaisjäännösinventoinnit vuosina 2015 ja 2016. Inventoinneissa löytyneiden uusien kohteiden kvantitatiivinen tarkastelu
- Tuomala J. E. 1885–1886. Muinaisjäännöksiä Helsingin kihlakunnassa. Helsinki: Museovirasto.

Verkkolähteet

- Museovirasto 2016a. Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus. <http://www.nba.fi/fi/kulttuuriperintö/kaavoitus>
- Museovirasto 2016b. Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet. <http://www.nba.fi/fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf> (Luettu 6.2.2018).

- Museovirasto 2017. Arkeologinen kulttuuriperintö -sivusto. <http://akp.nba.fi/wiki> (Luettu 7.2.2018).

Kirjallisuus

- Huurre, M. 1973. Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. P. Purhonen & L. Söyrinki (toim.) *Arkeologin kenttätöitä*: 27–56. Helsinki: Gaudeamus.
- Lähdesmäki, U. 2015. Arkeologisen kenttätutkimuksen ja muinaismuistojen suojelun historiaa. *Pirkan maan alta* 2015: 84–96.
- Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.) 2000. *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto.
- Nissinaho, A. & Tiitinen, T. 1988. Intensiivisen inventoinnin työajan tarve ja tehokkuus. K. Korkeakoski-Väisänen (toim.) *Baskerilinja – Unto Salo 60 vuotta*: 167–183. Turku: Turun yliopistosäätiö.
- Niukkanen, M. 2009. *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset: tunnistaminen ja suojelu*. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3. Helsinki: Museovirasto.
- Purhonen P. & Söyrinki L. 1973. *Arkeologin kenttätöitä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Purhonen P. 2000. Esipuhe. Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki: Museovirasto.
- Sorvali, E. 2017. Ennustava mallinnus inventoinnin apuvälineenä. *Muinaistutkija* 2/2017: 35–49.
- Taivainen, J. 2016. *Metsiin kadonneet. Valtion metsien kulttuuriperintökohteiden inventointihanke 2010–2015*. Vantaa: Metsähallitus.
- Tuovinen T. 2000. Löytö toteuttaa etsijän tahtoa. Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.) *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*: 33–41. Helsinki: Museovirasto.
- Uino, P. 1986. *Iron Age Studies in Salo 1–2*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 89:1. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Intendentti Teija Tiitinen työskentelee Museovirastossa Länsi-Suomen kulttuuriympäristöpalvelut -yksikössä muinaisjäännösten suojeluun liittyvissä tehtävissä.
teija.tiitinen@museovirasto.fi

Loppuviitteet

- 1 Selvityksessä eivät ole mukana Helsingin kaupungin alueella tehdyt inventoinnit, koska ne on pääosin tehty ajallisina sektori-inventointeina eivätkä ole vertailukelpoisia muiden kuntien inventointien kanssa.
- 2 Konsultti on sana, jota käytetään yrityksistä, joilta maankäyttöön liittyviä selvityksiä tilataan, olivatpa ne sitten arkeologisia, geologisia, biologisia jne.
- 3 Museoviraston Kenttäpalvelut -yksikkö rinnastetaan tässä yhteydessä liiketaloudellisiin perustein toimiviin konsultteihin.